

Жінки у Збройних Силах України: проблеми ґендерної політики

Дубчак Наталія Іванівна

Проблеми статі до недавнього часу не було прийнято обговорювати в контексті питань публічної політики держави і тим більш вони дуже мало вивчалися та розглядалися стосовно сфери безпеки та оборони нашої держави. Але саме держава бере на себе гарантування умов і сприяння активності для кожної статі, враховуючи реальні ситуації й забезпечує правове упорядкування соціально-статевих відносин [9].

Починаючи з кінця ХХ століття активно вивчаються проблеми прав людини, можливості їх забезпечення в Україні (Е. Лібанова), врахування прав людини у діяльності правоохоронних органів (П. Львова), політичній (О. Балакірева), запобігання ґендерному насильству, торгівлі людьми (К. Левченко, Б. Лизогуб, В. Оліфер) та інші аспекти цієї проблеми. Ці питання висвітлюються в роботах таких правознавців та політиків як В. Авер'янов, В. Сіренко, О. Бандурка, О. Ярмиш, О. Оболенський та інші. Дослідження, здійснені зазначеними вище авторами, мають важливе наукове та практичне значення, висновки та рекомендації, що містяться у них, послужили і служать подальшому вдосконаленню законодавства в адміністративно-правовій сфері, а також

- Зазначений матеріал інформує про історичний аспект залучення жінок до військової служби. Аналізує сучасний стан впровадження ґендерної політики у Збройних Силах України, становища жінок-військовослужбовців. Окреслює проблеми, які сьогодні потребують вирішення, визначає конкретні заходи в сфері оборони.

Ключові слова: ґендерна політика, військова служба, Збройні Сили України, сфера оборони.

- Матеріал статті інформує об історическом аспекте привлечения женщин к военной службе. Анализирует современную ситуацию внедрения гендерной политики в Вооруженных Силах Украины, положение женщин-военнослужащих. Очерчивает ряд проблем, которые требуют решения и определяет конкретные мероприятия в сфере обороны.

Ключевые слова: гендерная политика; военная служба; Вооруженные Силы Украины; сфера обороны.

- This article gives information about historical aspect of bringing women to military service. It analyses the modern consisting of introduction gender policy in the Military Powers of Ukraine. Also this material outlines the row of problems which need to decide and determines concrete measures to become gender policy in the sphere of defensive.

Key words: military service, military powers of Ukraine, sphere of defensive.

правозастосовчій практиці у сфері державного управління ґендерною політикою [6, 9].

Але попри це все ж практично відсутні роботи, присвячені комплексному дослідженню процесів становлення та розвитку ґендерної політики в Україні в сфері безпеки та оборони. Відповідно метою статті є дослідження впровадження ґендерної політики у Збройних Силах України.

Сьогодні жінки активно реалізують себе в усіх, без винятку, сферах суспільної діяльності, зокрема і у сфері захисту нашої Вітчизни [16]. Якщо раніше Збройні Сили України традиційно були чи найконсервативнішим суспільним інститутом щодо питання перебу-

вання жінок на військовій службі, то на цей час майже 10 % особового складу Збройних Сил України – жінки. Всього військовослужбовців–жінок близько 1800 осіб, з них офіцерів – 1151 осіб. Найчисельніша категорія жінок – військовослужбовці служби за контрактом, які становлять близько 40 % від загальної кількості жінок–військовослужбовців.

Уперше у світі жінки нарівні із чоловіками, без професійних обмежень, отримали можливість стати повноправними військовослужбовцями з відповідним статусом у Канаді у 1895 році. Їх стали приймати на військову службу в мирний час не тільки до різних структур забезпечення, але й у бойові частини як повноправних солдатів [18].

В Україні перші приклади розвитку, хоча й непослідовного, становлення гендерної рівності у суспільстві, у тому числі у сфері захисту Вітчизни, її конституційного закріплення, дала доба Української революції 1917–1921 років [12].

Найпоказовішим з цього погляду є проєкт Правительственной Комісії по виробленню Конституції Української Держави під назвою «Основний державний закон Української Народньої Республіки». Цей документ дійсно унікальний в українському конституційному процесі.

Найцікавішим з точки зору нашої теми – залучення жінок до військової служби, є артикул № 50 про військову службу в Українській державі: «Всі громадяни є обов'язані до військової служби; порядок покликання жінок до служби в цілі оборони держави визначається в законі. Окремі закони ухвалюють рід та спосіб, порядок і час тривання військової служби, звільнення від свого обов'язку, а також особисті і речеві повинності на військові цілі». Аналогів цій статті ми не знайдемо в жодному іншому конституційному акті тієї доби. На той час ще жодна Конституція (Основний Закон) жодної держави світу не знала положення про можливість призову громадян жіночої статі на військову службу, метою якої є захист Вітчизни.

Але все ж таки досі у збройних силах більшості держав із значною перевагою домінують чоловіки [15]. Це пов'язано зі стереотипом щодо

розподілу ролей чоловіків та жінок у суспільстві. Адже загально визнаною є думка, що завдання чоловіків «захищати країну та охороняти слабших – жінок, дітей» [16, 18]. Більшість аргументів базується на тому, що жінки є фізично слабшими, і не діють ефективно у бойовій ситуації. Але ця думка помилкова, тому що об'єктивні дані різноманітних досліджень стверджують, що ті фізичні досягнення, які були рекордними для чоловіків 10–20 років назад, на цей час є доступними жінкам [12, 13]. Тому за умови однакової підготовки та однакового ставлення до жінок та чоловіків вони так само ефективно виконують свої обов'язки як і чоловіки. Тим більше, що не кожен чоловік це «хороший» солдат. Враховуючи зміну характеру сучасних бойових дій, кількість м'язів не відіграє значущу роль, а отже гендер не повинен виступати основним чинником під час визначення ролей чоловіків і жінок у військових структурах [15].

Зважаючи, що у сфері оборони зі значною перевагою домінують чоловіки та чоловічі стереотипи, у різний спосіб застосовані гендерні підходи означатимуть визнання цінностей та позитивних вигод від запровадження жіночого погляду на проблему служби жінок у збройних силах [16].

Аналіз проходження військової служби військовослужбовцями–жінками у Збройних Силах України у період з 2001 до 2006 року свідчив, що при зменшенні загальної чисельності військовослужбовців чисельність військовослужбовців–жінок мала динаміку на збільшення в усіх категоріях.

Станом на 01.01.2006 р. у Збройних Силах України проходили військову службу 19 186 жінок, у тому числі:

офіцерів – 1 145 осіб; прапорщиків – 2 735 осіб; сержантів і солдатів за контрактом – 15 137 осіб; курсантів – 169 осіб.

Кількість жінок–працівників у Збройних Силах України складала: 52 307 осіб, з них державних службовців – 4 219 осіб [54].

На керівних посадах (штатне найменування посади «начальник...», «командир...») було осіб офіцерського складу – 422 жінки, прапорщиків (мічманів) – 1001 жінки.

У видах Збройних Сил України військово-

службовців–жінок:

Військово–Морські Сили Збройних Сил України – 1823 особи; Сухопутні війська – 7292, Повітряні Сили – 6557 осіб [78].

Якщо у 2001 році жінки–офіцери склали 0,7 відсотків від всього офіцерського складу, то у 2006 році це – 2,25 відсотки. Загальна чисельність жінок–офіцерів збільшилась майже в двічі починаючи з 2001 року з 598 до 1145 у 2006 році.

Збільшилась і чисельність прапорщиків – жінок, так з 9,3 відсотків від загальної чисельності у 2001 році до 15,6 відсотків у 2006 році.

Загальна чисельність військовослужбовців–жінок, які проходили в 2006 році військову службу за контрактом – 15137 (43,4 %).

За відгуками командирів військових частин та підрозділів саме військовослужбовці–жінки найбільш ретельно та старанно виконують свої службові обов'язки.

Основними позитивними моментами у військовій службі жінок, за оцінками їх колег є:

- велика працездатність;
- внутрішня самодисципліна;
- відповідальність за доручену справу;
- професіоналізм.

Їх присутність значно пом'якшує морально–психологічну атмосферу у військових колективах, змушує командирів та начальників бути більш стриманими і головне – значно підвищується культура взаємостосунків між військовослужбовцями в самому колективі. Частка порушень військової дисципліни жінками – мінімальна.

Статистичні дані проведеного соціологічного опитування у структурних підрозділах видів Збройних Сил України свідчать, що найбільша кількість військовослужбовців–жінок проходять службу на посадах військовослужбовців служби за контрактом. Слід зазначити, що на відміну від чоловіків освітній рівень військовослужбовців–жінок значно вищий. Пропонуємо деякі результати зазначених опитувань.

Основні причини призову жінок.

Перше – жінка є дружиною військовослужбовця, або членом сім'ї військовослужбовця – 47,44 % опитаних. Має місце ситуація, коли працевлаштуванням жінки займається чоловік або батьки.

Друге – рівень грошового забезпечення

військовослужбовців – 34,62 % опитаних.

Третє – неможливість працевлаштуватися у цивільних структурах – 23,08 %.

Далі йдуть – рівень пенсійного забезпечення військовослужбовців – 19,23% та існування певної системи пільг та заохочень для військовослужбовців – 17,95 % .

У своїй більшості, у Збройних Силах України проходять військову службу дружини, доньки та родичі військовослужбовців.

Що стосується соціальних пільг, то названі більшістю необхідні пільги актуальні не лише для військовослужбовців–жінок, а й для всіх категорій військовослужбовців: безкоштовний проїзд, відповідна компенсація за піднайом житла, відновлення усіх пільг, передбачених законодавством.

Крім того, військовослужбовці–жінки не задоволені соціальним захистом: 49 % зазначають ступінь соціального захисту низьким, 38 % оцінюють його як досить середній .

Разом із тим, результати опитування щодо рівня реалізованості жінок у службовій кар'єрі та подальших можливостей у проходженні служби досить негативні. Вони свідчать, що більшість військовослужбовців–жінок скептично ставляться до престижу жінки–військовослужбовця у нашому суспільстві.

Так, близько 32 % військовослужбовців–жінок оцінюють його, як середній, біля 17% вважають, що він взагалі відсутній, ще 15 % оцінюють його нижче середнього. 15 % зазначили, що їм важко визначитись у цьому питанні.

Така ж ситуація спостерігається у питаннях відношення військовослужбовців–жінок до власної військової кар'єри.

Більшість опитаних – 46 % вважають, що однозначно не мають перспективи зробити військову кар'єру, 23 % вважають, що скоріше не мають такої перспективи.

Позитивну відповідь на дане запитання надали 20 % військовослужбовців–жінок: 8 % зазначають, що таку перспективу мають, 12 % відповіли, що скоріше мають. 10 % не можуть визначитись у даному питанні.

При переході до європейських стандартів у сфері оборони прикро розуміти, що жінки продовжують виконувати роль «допоміжної сили» і

не мають реальних рівних можливостей. Рівень інформованості та стереотипи минулого щодо зазначеного питання продовжують відповідати стандартам та підходам «радянських часів».

Звичайно, ряд окреслених проблем стосуються не тільки жінок, а й військовослужбовців—чоловіків.

Підсумовуючи слід констатувати, що представництво жінок у сфері оборони зростає, що відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку держави. Але зростання чисельності військовослужбовців—жінок особливо служби за контрактом пов'язана не з престижем самої служби, а в першу чергу з небажанням чоловіків займати малооплачувані посади.

На цей час, перші кроки щодо вирішення зазначеної проблематики в Збройних Силах України зроблено. Визначено посадову особу, на яку відповідно до Указу Президента України від 26 липня 2005 року «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» покладено виконання обов'язків щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, це один із заступників Міністра оборони України.

У Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка курсантам, які навчаються за спеціальностями «Психологія» та «Політологія», надається курс лекцій «Гендерні дослідження» (36 год.). У інституті опубліковано низку статей з досліджень щодо проблематики гендерної рівності серед курсантів вищих військових навчальних закладів: «До проблеми індивідуально—психологічних особливостей адаптації курсантів—дівчат до умов навчання у цивільному вищому навчальному закладі» та «Гендерні особливості адаптації курсантів до умов навчання у цивільному вищому навчальному закладі».

Підготовлено та видано інформаційно—просвітницький бюлетень «Гендерна складова у процесі розвитку Збройних Сил України в контексті загальних гендерних перетворень в Україні та у світі», який розіслано до військових частин.

Також визначені посадові особи Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України пройшли навчання за інтенсивним кур-

сом «Логіко—структурний підхід до впровадження гендерної політики», організовані Програмою розвитку ООН (Програма рівних можливостей) в Україні за підтримки Шведського агентства міжнародного розвитку (SIDA).

У військових засобах масової інформації запроваджено постійну рубрику та забезпечено роботу в Міністерстві оборони України анонімного телефону довіри з питань дотримання прав людини та гендерної рівності.

Але звичайно цих заходів недостатньо. Потрібно прийняти принципове рішення на виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: створити консультативно—дорадчий орган у Міністерстві оборони України — Комісію з питань рівності прав жінок і чоловіків із залученням представників усіх зацікавлених структурних підрозділів Міністерства оборони, Генерального штабу Збройних Сил України, представників громадських організацій. Створення Комісії передбачатиме зосередження особливої уваги на розробці відповідної стратегії, проблемах забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок при прийнятті на службу (звільненні), створенні умов для користування всіма формами навчання, підвищення кваліфікації, реалізації права на додаткову освіту, сприяння професійній та управлінській кар'єрі [2].

До кінця 2008 року Міністерством оборони України спільно з Генеральним штабом Збройних Сил України сплановано та проводиться низка заходів, які у першу чергу направлені на роз'яснювальну роботу серед різних категорій військовослужбовців, вивчення та узагальнення необхідної інформації, а саме:

- розробка методичних рекомендацій командирам (начальникам) з питань реалізації та забезпечення гендерної рівності військовослужбовців, працівників у Збройних Силах України;
- організація та проведення анонімного соціологічного дослідження у Збройних Силах з питань додержання гендерної рівності та подальшим гендерним аналізом та розробкою механізму реалізації;
- здійснення контролю та надання допомоги органам військового управління, з'єднань, військових частин, установам Збройних Сил

України щодо реалізації гендерної рівності у Збройних Силах України безпосередньо у військових гарнізонах, частинах;

- розробка пропозицій та механізму запровадження у військових навчальних закладах курсу «Гендерні дослідження». Такий досвід є у Національному університеті імені Тараса Шевченка та Севастопольському Військово-Морському інституті ім. Нахімова. Планується взяти його за основу.

За результатами узагальнення попереднього досвіду щодо специфіки проходження військової служби жінками, їх можливостей у збройних силах інших країн підготовлено конкретні пропозиції [9,13], а саме:

1. Ввести у структуру Міністерства оборони України структурний підрозділ: сектор у справах рівності прав жінок і чоловіків або окрему посаду – військовослужбовець–жінка.

2. Розробити та затвердити положення «Про Ради жінок–військовослужбовців» з метою вирішення проблем забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок, координації діяльності серед зацікавлених структур, здійснення необхідного моніторингу, проведення заходів з формування гендерної культури серед військовослужбовців та працівників, проведення відповідної інформаційно-пропагандистської діяльності.

3. Ввести додатково по одній посаді у видах Збройних Сил України.

4. Ввести обов'язкове представництво жінок–військовослужбовців у складі атестаційних комісій частин, де чисельність військовослужбовців–жінок перевищує 25% від загальної чисельності військовослужбовців. Обов'язкове представництво нарівні атестаційних комісій видів ЗС України. Вивчити можливість та ввести жінку–військовослужбовця до складу Вищої атестаційної комісії.

5. Провести аналіз паспортів посад з урахуванням вимог чинного законодавства щодо дотримання рівних прав та можливостей обох статей. При складанні соціальних паспортів гарнізонів зазначати окремо потреби жінок–військовослужбовців.

6. Проаналізувати перспективу асоціативної участі представника (військовослужбовця–жінки) Збройних Сил України у роботі Організації у

справах жінок у збройних силах країн–учасниць НАТО.

7. Забезпечити належне медичне обслуговування жінок–військовослужбовців, а саме: ввести обов'язковий облік та аналіз захворюваності жінок–військовослужбовців з метою визначення впливу умов виконання обов'язків на певних посадах на специфіку їх захворюваності та репродуктивні функції; вивчити питання та, по можливості, збільшити у відділеннях госпіталів кількість жіночих палат.

Зважаючи на вимоги чинного законодавства, значну чисельність військовослужбовців–жінок у Збройних Силах України та з урахуванням умов переходу до комплектування Збройних Сил на контрактній основі, проведення зазначених заходів надасть можливість регулювати та впливати на порядок проходження служби жінками–військовослужбовцями у Збройних Силах без шкоди бойовій готовності Збройних Сил та більш ефективним використанням можливостей обох статей.

Підсумовуючи слід зазначити, що у Збройних Силах України відбувається не простий процес становлення гендерної політики. Це в першу чергу пов'язано з консервативністю структури.

Ще одна з проблем, але вже чисто «жіноча» і, на думку автора, стосується не тільки жінок–військовослужбовців, а взагалі жіноцтва: жінки не завжди готові визнавати серед себе кращу, лідера та підпорядковуватися їй. Тому що бачать в кожній іншій жінці конкурентку. У цьому плані чоловіки навпаки – готові працювати у команді, вони вміють налагоджувати партнерські стосунки. І хоча теж вважають один одного конкурентами, але це не виходить на особистий план. І я впевнена, що коли жінки навчаться підтримувати одна одну, прислухатися, то вони зможуть досягти значно більшого і в особистому і в кар'єрному рості [6,7].

Поки що усі зміни – не природні, вони можуть швидко зруйнуватися. На думку автора, на цей час актуальні дві речі: бажання «верхів» (а це в основному чоловіки–керівники) щось змінити у цьому питанні і бажання «низів» (жінок) – не жити по старому – чогось досягти.

Список використаних джерел

1. *Про Збройні Сили України*: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934–ХІІ. Відомості Верховної Ради, 1991– № 5 – С. 106.
2. *Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків*: Закон України. Відомості Верховної Ради, 2005 – № 27 – С. 267.
3. *Про оборону України*: Закон України (від 6 грудня 1991 року N 1932–ХІІ. – Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992 – № 9 – С. 106.
4. *Айвазова С.Г.* Гендерное равенство в контексте прав человека. – М., 2001. – 120 с.
5. *Айзекс С., Холт Р., Ирвин А.* Оценка статуса женщин: Руководство по составлению докладов на основе Конвенции по искоренению всех форм дискриминации женщин. IWRAW International Women’s Rights Action Watch, 1995. – 25 с.
6. *Балакірева О.М., Лібанова Е.М., Левченко К. Б., Лавріненко Н.В. та інші.* Проблеми розвитку демократії та забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків в Україні трансформаційного періоду: Наук. доп. – Вид. друге, доповнене. – К., 1998. – 175 с.
7. *Впровадження гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади*: Навчальний посібник для державних службовців. – К.: «К.І.С.», 2004. – 179 с.
8. *Вудвард Алісон Е.* На шляху до гендерної рівності. – Рада Європи, Страсбург, 2002. – 127 с.
9. *Гендерний аналіз українського суспільства.* – К.: ПРООН, 1999. – 293 с.
10. *Гриб А.* Женщины на военной службе // Военно–экономический журнал. – 1993.– № 3.– С. 3–7.
11. *Демидов Б.А. и др.* Системно–концептуальные основы деятельности в военно–технической области, Книга 1, Концептуальные основы национальной безопасности /Демидов Б.А., Величко А.Ф., Волощук И.В. – К.: 2004. – 736 с.
12. *Жінка на порозі ХХІ століття: становище, проблеми, шляхи соціального розвитку*: Матеріали Всеукраїнського конгресу жінок, Київ, 21–23 трав.1998 р. – К.,1998. – 180 с.
13. *Кузнецов С.* Женщины–военнослужащие в странах НАТО // Зарубежное военное обозрение. – 1990. – № 5. – 13 с.
14. *Львова П.М.* Особливості правового регулювання служби жінок – працівників оргнів внутрішніх справ // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2000. – Вип.11. – 283 с.
15. *Мандрагеля В.А.* Причины та характер воен (збройних конфліктів): філософсько–соціологічний аналіз: Монографія. – К.: Видавництво ЕУ, 2003. – 570 с.
16. *Устинович Е.С.* Женщина и армия: вопросы комплектования // Военная мысль. – 2003. – №12. – 56 с.
17. *Эдуардов П.* Современные амазонки. Из опыта прохождения военной службы женщинами за рубежом // Армейский сборник. – 1996. – № 3. – 93 с.
18. *Рыков С.* Гендерный аспект в современном общественном движении. [http:// cspi.org.ru/rus/gender. Html](http://cspi.org.ru/rus/gender.html)